

Hitlers overgrep blir ikke glemt

R. Kluge 25/1-92

I et Europa hvor skillet mellom siste krigs «seiersmakter» og «beseirede» er blitt opphevet i høytidelige avtaler, fremstår det samlede Tyskland nå som den sterkeste staten. Men samtidig lever nazi-tiden videre – og setter sitt kraftige stempel på tyskerne og naboenes tenkning også 50 år etter.

**NILS MORTEN
UDGAARD
i Bonn**

Forbundskansler Helmut Kohl gikk rett på sak da han denne uken møtte det utenlandske pressekorps i Bonn: – Jeg mener at andre har rett til å stille spørsmålet «hvordan er tyskerne i dag?», når vi ser tilbake på nazi-periodens bitre og barbariske hendelser. Men i tillegg, sa kansleren, finnes det en annen holdning som sier at «vi trodde vi var kvitt dem (tyskerne), men nå er de der igjen». Vi må bare leve med dette, som vi må leve med været, for her kommer også misunnelse og økonomiske forhold inn i bildet, mente regjeringssjefen.

Det er noe som opptar Kohl sterkt og som har vært et viktig tema under to lange møter med pressen nå i januar. En bølge av angrep på asylsøkere og andre utlendinger fra skinheads og høyre-ekstremister har skjerpert nabolandenes Årvåkenhet, og Tysklands samling har reist spørsmålet om hvordan folk i begge delene av landet i dag ser på nazi-årene 1933–1945.

Her har en fersk undersøkelse, ledet av den fremtredende Mainz-professoren Werner Weidenfeld, avdekket en kraftig forskjell mellom tyskere i øst og i vest. Hitler-perioden er «dominerende og allestedsnærværende» i vest, og knyttes til de fleste historiske betraktninger også av personlig natur. – Det finner i Vest-Tyskland praktisk talt ikke sted noen samtaler om

historie uten dette tema, sier Weidenfeld.

Men i øst har nazi-årene på langt nær den samme sentrale betydning. DDRs antifascistiske propaganda – om at nazistene var «de andre» – synes å være tatt vel imot, samtidig som livet i DDR som regel fortolkes som «straff for nasjonalsosialismen». Folk vil ikke høre flere bebreidelser i øst, hvor ikke bare de eldre – som i vest – men alle generasjoner har vært igjennom «eksistensielle» historiske erfaringer, sier undersøkelsen.

For oss som bor i vest er Det tredje rike på sett og vis blitt en del av hverdagen, i radio, TV og aviser, som argument-innkast i dagspolitikken, i bokverdenen og i barnas lekelesning. Et blikk i deres lærebøker, fra 1970- og 80-årene (ikke bare Norge har gamle bøker i skolen) forteller at her kan de lese alt: Auschwitz-kommandant Rudolf Höss' skildring av hvordan massebordene kom i gang, Heinrich Himmlers beryktede tale til SS-jedelsen om utryddelsen i Poznan i 1943, Hitlers foredrag for generalene.

Dokumentasjonen foreligger på de høyere klassetrinn, mens lærebokteksten er mer forsiktig. Og kapitlet om den tyske motstand mot Hitler er like langt som kapitlet «Voldsforbrytelser mot mennesker og folkegrupper i Europa».

Det er stoff som fanger i klassene. Mange vet og har hørt mye fra før, men det er ikke et emne for tenåringeres hverdagsprat, får vi høre. Det bare er, hele tiden. Og ønsket om å komme videre, legge det bak seg, forsterkes nok av enhver sosialgruppes instinktive hang til apologetiske forklaringer – og av en fortidsbevisgelse som iblant får et rituell preg.

Hvordan minnes?

Men samtidig stilles Tyskland overfor nye og konkrete spørsmål: Hvordan kan offrene for Det tredje rike minnes på en verdig måte, når Berlin nå vokser sammen over resten av Hitlers rikskanselli i DDRs tidligere dødsstrøpe – midt i den nye hovedstaten?

Wannsee-villaen som ble åpnet siste helg er det eneste sentrale minnesmerket i Tyskland om jødetryddel-

sene, som nazistenes byråkrati «samordnet» i denne bygningen i januar 1942. Den skal inngå i et «Berlins-triangel» som også omfatter ruinene etter Gestapos hovedkvarter («Terrorens topografi») og minneutstillingen i den gamle hærbygningen for offiserene som reiste seg mot Hitler 20. juli 1944 – og ble skutt i gårdsrommet.

I tillegg arbeider en jødisk-tysk gruppe for et større monument over seks millioner myrdede jøder, i den gamle dødsstrøpen nær Riksdagen. Men så sier kritikere at også sigøynerne må minnes, og andre grupper og nasjoner med hundretusener og millioner av tapte liv. Rådsløsheten er stor på tysk side. Samtidig er diskusjonen et tegn på at Det tredje rike gradvis blir en del av en lengre historie: Minnesmerkene som måtte komme vil være et varsel om avstand i tid.

Rettsoppgjøret

Det tyske oppgjøret med fortiden er gått i bølger. Like etter 1945 var det okkupasjonsmaktene som gjennomførte «omskolering» og egne rettsaker. Amerikanerne gransket

950 600 tyskere for sine spesielle domstoler. Bare 21776 ble stempelt som «hovedskyldige» eller «belastede», mens de øvrige fikk hvitvaske hverandre og komme raskt inn i arbeidslivet.

Snart sank interessen, av to grunner. For de allierte var det viktigere å få tyskerne bak seg i kampen mot kommunismen i øst – og for den nye forbundsrepublikkens fremtid som demokrati var det avgjørende å knytte praktisk talt alle tyskere til den nye styreform. De 6,5 millioner naziparti-medlemmer i 1945 – med familier rundt en fjerdedel av befolkningen – kunne ikke utstøtes uten at demokratiet igjen hadde vært truet. Nå ble de velgere.

Politisk tabu

Mange av de gamle holdningene ble nok bevart, men som politiske vesener sa også denne gruppen nei til nynazistiske partier. Slike politiske strømninger ble i virkeligheten et tabu i den politiske kultur i Tyskland, mens menneskene selv ble integrert i brede og demokratiske folkepartier. I 1950-årene opphørte i

praksis all forfølgelse av nazi-forbrytelser, og amerikanerne slapp til og med ut lederne for de «Einsatzgruppen» som myrdet hundretusener under felttoget i Sovjetunionen.

I 1958 innledet tyskerne den tredje fasen i oppgjøret, da de etablerte et sentrum for etterforskning av nazi-forbrytelser. I årene 1945–85 ble 6479 personer dømt av tyske domstoler. Innen år 2000 vil 102 millioner D-mark være betalt i erstatninger. I 1960-årene fulgte Eichmann-saken i Jerusalem, Auschwitz-prosessen i Frankfurt og andre rettsaker som bragte nazi-forbrytelsene stadig lenger frem i bevisstheten hos tyskerne – og da aller mest artikulert hos dem som ikke var voksne under Det tredje rike.

Det som ikke skjedde etter 1945, var en utskiftning av de gamle eliter i statsforvaltning og næringsliv: Dommere som var med på «folkedomsstolene» masseproduksjon av dødsstraffer, fortsatte i tjenesten langt inn i 1960-årene. Men politikerne var nye – eller de hadde «sovervintret» i årene 1933–45. Og offiserene for det nye Bundeswehr

Ungvannazister på marsj i Dresden i juni 1992. Adolf Hitlers arvtagere velker oppsikt, men er uten politisk tyngde. (Foto: NTB-AP)

måtte igjennom den nitide granskning som mange savnet blant andre embedsmenn – og som nå praktiseres for dem som kommer fra eks-DDR. Men der utvikles et diktatur som ble innført utenfra – nazi-diktaturet kom innenfra.

Nynazistene

I fjor ble tallet på høyre-ekstremistiske anslag mot asylsøkere og andre utlendinger tidoblet til 2368 (en topp på 990 i oktober, så ned til 187 i desember). Det har skremt også tyskerne.

Men partiene med nynazistiske innslag har gått tilbake etter samlingen. De er fortsatt helt uten politisk egenvekt. Og det tolkes som et tegn på at anslagen er en sak for politiet og at den politiske linjen fra 1949 holder. Denne form for politikk forblir tabu – nazismen er blitt knust under sitt eget sammenbrudd.

101213